

BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ KAVRAMININ ANLAMI VE ÖNEMİ

Güven N. BÜYÜKBAYKAL*

*"İnsan düşünmek için yaratılmıştır; ancak,
yayın kabiliyeti olmayan düşünce,
verimsiz bir halde kalmaya mahkumdur,
basın özgürlüğü olmadıkça bu sağlanamaz."
Pascal*

Meaning and Significance of the Freedom of Press Concept

Freedom of press is an indispensable part of the freedom of getting news for individuals. A journalist who gets the news by using the freedom of press and informs the public accordingly should realize the fact that he or she is using this right by considering the social benefits. In this article, the meaning and significance of the freedom of press concept is pointed out.

Key words: *press, freedom of press, press ethics, censorship.*

Günümüzde herkes tarafından kabul edilen gerçek; yasama, yürütme ve yargıdan sonra basının dördüncü kuvvet olduğudur. Bu noktada basın alanında en çok tartışılan sorunlardan biri ise basın özgürlüğü kavramıdır. Basın özgürlüğü denilince, demokrasinin bütün kurum ve mekanizmalarıyla uyumlu bir sistem içinde kişiyi ve dolayısıyla kişisel hak ve özgürlükleri temel alan bir özgürlük kavramı anlaşılmalıdır. Yazılı basın dışındaki diğer kitle iletişim araçlarının teknolojik ilerlemelere paralel olarak hızla gelişmesiyle 'basın özgürlüğü' kavramı giderek, daha geniş bir içeriği kapsayan 'iletişim özgürlüğü' olarak kullanılmaktadır.

Basın özgürlüğü kavramı, temellerini İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nden almaktadır. "Basın özgürlüğü konusunda ilk kalıcı düzenleme ise Amerikan Anayasası'nda yapılmıştır. Çoğulcu, katılımcı demokratik rejimlerin dili, gözü ve kulağı olan basının özgür olması doğal ve en çok istenen bir olgudur. Amerika Birleşik Devletleri'nin III. Başkanı Thomas Jefferson, 'hükümete bir basın, basınsız bir hükümete tercih ederim' demiştir. Aynı zamanda Hukukçu olan Jefferson'un basın özgürlüğüne yapmış olduğu katkılardan dolayı, Columbia Üniversitesi Gazetecilik Fakültesi'nin girişine heykeli dikilmiştir." (Bülül, 2002:88-89) 3 Mayıs 1991'de de Nabıbya'nın Windhoek şehrinde UNESCO'nun düzenlediği 'Bağım-

*Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü

sız ve Çoğulcu Afrika Basını'nın Geliştirilmesi' adlı konferansta yayınlanan bildirinin ardından, yine aynı gün Dünya Basın Özgürlüğü günü ilan edilmiştir. Bu da bu kavramın tüm dünya için taşıdığı önemi göstermektedir.

"Basın özgürlüğünün bugünlere gelmesinde bir dizi de kurban verilmiştir. Tek yapraklı elle yazılmış haber bültenleri, İtalya'da Papa'ların gazabına uğramıştır. Nitekim, Papa Pius, Nicola Frans adlı yazarı idam ettirmiş, bir başka papa ise gazeteci Anabel Copella'nın önce dilini kestirmiş, sonra da astırmıştır." (Bülbül, 2002: 88)

Basının en önemli fonksiyonlarından biri haber ve bilgileri topluma doğru ve tarafsız bir biçimde sunmasıdır. Bu aşamada gazetecilerin gerçeği iletme konusunda karşı karşıya kaldıkları her türlü sınırlama ve baskı, demokrasilerde en temel hak olan 'haber iletme' ve 'haber alma' hakkının ve özgürlüğünün ihlal edilmesi anlamını taşır. Basın özgürlüğünün olmadığı yerde öteki özgürlüklerden söz edilemez.

Basının üzerindeki baskıların dünyanın her yerinde zaman zaman artan ya da azalan biçimlerde ortaya çıktığı bilinmektedir. Üçüncü Dünya Ülkeleri'ni ayrı tuttuğumuzda, özellikle bu baskıların dünyadaki faşizm ve komünizm gibi iki totaliter rejimin etkisinin çok fazla görüldüğü, 20. yüzyılın ilk yarısında kendilerini belirgin şekilde gösterdikleri anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Marksist-Leninist ideoloji basına proleterya diktatörlüğüne hizmet etmesi ölçüsünde belirli özgürlükler sağlarken, Faşist Nazi Almanya'sında basın iktidarın emellerine hizmet eden bir araç olarak görülmüştür. Yine basının, hükümet ya da devletin farklı biçimlerde bazı kısıtlamalarıyla ya da zorlamalarıyla karşılaşmasına tarihten

örnekler vermek mümkündür: "Mussolini İtalya'sında ya da Hitler Almanya'sında görülen ve zorunlu olarak gazetecilerin üye olmaları gereken Basın Odaları ve Basın Birliği gibi uygulamalar da basının özgürlüğünü tamamen ortadan kaldırdığı gibi basın ahlakı ve birtakım değişik nedenler bahane edilmesi yoluyla gazetecilerin baskı altına alınmaları ile sonuçlanmış uygulamalardır. Bu uygulamanın değişik bir türü de ülkemizde görülmüş 1938'de kurulan Basın Birliği o devirde gazeteciler üzerinde baskı yapılmasının aracı olarak kullanılmış daha sonra 1946 yılında da ortadan kaldırılmıştır." (Özgen, 1998: 57)

Diğer yandan basında özgürlük kavramına tarihten bir örnek vermek gerekirse; "basın özgürlüğünü olumsuz yönde etkileyen uygulamanın başında 'sansür' gelmektedir. Özgün bir iletimin tamamını ya da bir bölümünü bloke etmeyi, düzenlemeyi ve manipülasyonunu içeren uygulamaya 'sansür' denilmektedir... Osmanlı'da sansür uygulaması matbaanın kurulmasıyla beraber gelmiş, yasaklar da birbirini izlemeye başlamıştır... Türk basınında sansür Abdülhamit döneminde en doruk noktasına ulaşmıştır." (Bülbül, 2002: 89)

Yalnızca *basın özgürdür sansür edilemez* ilkesinden yola çıkmak doğru değildir. Elbette basın özgür olmalıdır. Ancak durum bir sınırsızlık olduğu anlamına gelmemelidir. Nitekim "basının sınırsız özgürlüğe sahip olması gerektiği, bundan toplumun zarar görmeyeceği iddia edilmişse de, tarihi süreç içinde bu özgürlüğün geniş olmasından değil, ancak sorumsuzca kullanılmasından kaynaklanan felaket ve skandallar boyutlarında olaylar meydana gelmiştir. Fransa'da yaşanan Dreyfus Davası, geniş basın özgürlüğü kullanılmasının neden olduğu,

basının güvenilirliğini zedeleyen dramatik bir olaydır.” (Öztürk, 1997: 81)

Sansür dışında haber alma ve iletme özgürlüğünü dolayısıyla basın özgürlüğünü kısıtlayan diğer başlıca etkenler; gazete çalışanlarının iş ve sendika güvencesinden yoksun olarak görevlerini sürdürmeleri, kişisel güvenliklerinin sağlanamaması, düşüncenin suç olarak kabul edilmesi, her türlü dağıtım engeli, basının tekelleşmesi ve basının devletle ticari ilişkilere girmesidir. Günümüzde basın özgürlüğünü kısıtlayan bu etkenler içerisinde, sektördeki teknolojinin hızlı gelişimi ve sermayenin belli bir noktada yoğunlaşmasıyla gündeme gelen tekelleşme olgusu ön plana çıkmaktadır. Çağdaş basın özgürlüğünü savunanlar tekelleşme tehlikesi karşısında, sosyal devlet anlayışının gereği olarak, kamu yararının korunması açısından devletin konuya ağırlık vermesini istemektedirler. Basının sonuçta, serbest rekabet ortamında bir ticari işletme olduğunu da unutmamak gerekmektedir.

Basın özgürlüğünü kısıtlayan etkenlerden biri olan dağıtım konusunda yaşanan sıkıntıları Sulhi Dönmezer şu şekilde ele almıştır; “basın özgürlüğü bakımından, bir çözüme bağlanması gerekli önemli bir sosyo-ekonomik konu da gazete ve dergilerin dağıtımıdır. Gazete ve dergilerin dağıtılması, büyük sermaye yatırımını ve iyi teşkilatlanmayı gerektiren büyük bir ekonomik faaliyettir. Ancak dağıtım kuruluşu, bütün basın organlarına tam anlamıyla açık olmadığı takdirde, ülkede fikir, düşünce ve kanaatlerin serbestçe tedavül etmekte bulunduğu söylenemeyecektir.” (Dönmezer, 1996: 250)

Öte yandan basın özgürlüğünü koruyabilmek ve sürdürebilmek için varolması gereken bir kavram da basın ahlaki kavra-

mıdır. Basın ahlakı konusunun nasıl uygulanacağı, kriterlerin nasıl korunacağı konusunda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ancak önemli olan, özgür bir basının uyaacağı ahlak kurallarını kimsenin basına zorla kabul ettirmemesidir. Basın ahlak kurallarının saptanması gerekçesiyle basın dışı güçlerin, ki bunların başında siyasi iktidarlar gelmektedir, devreye girmesi bu çabalar ne kadar iyi niyetli olsa da bir takım yanlış uygulamaların ortaya çıkmasına neden olacaktır. Bunun için basının kendisi ahlak kurallarını belirlemeli ve uygulamasını da kendisi yapmalıdır. Bu noktada devlete düşen görev, basın özgürlüğüne müdahale etmemek, basının kendi ilkeleri doğrultusunda kendi denetimini kendisinin sağlaması için zemin hazırlamak olmalıdır. Bu bağlamda Basın Konseyi tarafından oluşturulan, gazetecilik mesleğinin saygın ve özgür bir biçimde yerine getirilmesini amaçlayan aynı zamanda gazetecilik etiğinin de çerçevesini belirleyen 16 maddelik Basın Meslek İlkeleri şu şekildedir:

-Yayınlarda hiç kimse; ırkı, cinsiyeti, yaşı, sağlığı, bedensel özü, sosyal düzeyi ve dini inançları nedeniyle kınanamaz, aşağılanamaz.

-Düşünce, vicdan ve ifade özgürlüğünü sınırlayıcı; genel ahlak anlayışını, din duygularını, aile kurumunun temel dayanaklarını sarsıcı yada incitici yayın yapılamaz.

-Kamusal bir görev olan gazetecilik, ahlaka aykırı özel amaç ve çıkarlara alet edilemez.

-Kişileri ve kuruluşları, eleştiri sınırlarının ötesinde küçük düşüren, aşağılayan veya iftira niteliği taşıyan ifadelere yer verilemez.

-Kişilerin özel yaşamı, kamu çıkarlarının gerektirdiği durumlar dışında, yayın konusu olamaz.

-Soruşturulması gazetecilik olanakları içinde bulunan haberler, soruşturulmaksızın veya doğruluğuna emin olmaksızın yayınlanamaz.

-Saklı kalması kaydıyla verilen bilgiler, kamu yararı ciddi bir biçimde gerektirmedikçe yayınlanamaz.

-Bir basın organının dağıtım süreci tamamlanmadan o basın organının özel çabalarla gerçekleştirdiği ürün, bir başka basın organı tarafından kendi ürünüymüş gibi kamuoyuna sunulamaz. Ajanslardan alınan özel ürünlerin kaynağının belirtilmesine özen gösterilir.

-Suçlu olduğu yargı kararıyla belirlenmedikçe hiç kimse "suçlu" ilan edilemez.

-Yasaların suç saydığı eylemler, gerçek olduğuna inandırıcı makul nedenler bulunmadıkça kimseye atfedilemez.

-Gazeteci, kaynaklarının gizliliğini korur. Kaynağın kamuoyunu kişisel, siyasal ekonomik vb. nedenlerle yanıltmayı amaçladığı haller bunun dışındadır.

-Gazeteci görevini, taşıdığı sıfatın saygınlığına gölge düşürebilecek yöntem ve tutumlarla yapmaktan sakınır.

-Şiddet ve zorbalığı özendirici, insani değerleri incitici yayın yapmaktan kaçınılır.

-İlan ve reklam niteliğindeki yayınların bu nitelikleri, tereddüde yer bırakmayacak şekilde belirtilir.

-Yayın tarihi için konan zaman kaydına saygı gösterilir.

-Basın organları, yanlış yayınlardan kaynaklanan cevap ve tekzip hakkına saygı duyarlar. (www.basinkonseyi.org.tr)

Hukuksal açıdan da "ülkemizde basın özgürlüğü, 1982 Anayasası'nın 28. maddesinde belirlenen esaslar çerçevesinde Anayasal bir koruma şemsiyesi altına alınmıştır. Buna göre Anayasa'mızın 28. maddesinin başlangıç cümlesi şu şekilde düzenlenmiştir: 'Basın hürdür, sansür edilemez.' Diğer yandan basın özgürlüğünü düzenleyen Anayasa'nın 28. maddesinin ilerleyen hükümlerinde de bu özgürlüğün hangi koşullar altında kısıtlanabileceği konusu ele alınmıştır." (Özgen, 2002: 59)

Ülkemizdeki basın özgürlüğü, geleneksel Batı demokrasileriyle karşılaştırıldığında, yakın geçmişte elde edilen tüm hukuksal kazanımlara rağmen, hala bazı noktalarda yetersizdir. Bu yetersizliklerin giderilmesi için gösterilecek gayret önce basının kendisinden gelmelidir. Aksi takdirde kendi iç düzenini ve prensiplerini oturtmamış bir basın, her türlü dış müdahaleye ve baskılara maruz kalacaktır.

Günümüzde basın özgürlüğünün sağlanabilmesi için bir araya gelmesi gerekli olan temel koşullar ise şunlardır: "...hiçbir zora koşmaksızın yayın organları kurma, basma ve dağıtma hakkı; hiçbir engelle karşılaştırmaksızın haber alma, yayma ve yorumlama hakkı; basın suçlarının kesin tariflerle kanunlarda ifade edilmiş olması ve bu kanunların yaptırımlarının yetkili adli makamlarca uygulanması." (Gezgin, 1996: 378)

Sonuç olarak, basın özgürlüğünün bireylerin haber alma özgürlüğünün vazgeçilmez tamamlayıcısı olduğunu unutmamak gerekir. Basın özgürlüğünü kullanarak habere

ulaşan ve onu halka duyuran gazeteci kendi kişisel hakkının ötesinde, basın özgürlüğü hakkını toplumsal bir yarar doğrultusunda kullandığının farkında olmak zorundadır. "Basın özgürlüğünün ve saygınlığının korunması için basının denetlenmesi görevinin, yine meslekten gelen ve bu işi gönüllü olarak yapan kişi ve kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmesi, sadece bağımsız ve demokratik bir devlet için değil, aynı zamanda o ülke vatandaşlarının yurttaşlık görevlerini en üst düzeyde yerine getirebilmeleri için de, varılması hedeflenen

bir amaç olarak anlaşılmalıdır. Aksi takdirde, yasal birtakım önlemlerin alındığı bir ortamda, basın ahlakı ve basın özgürlüğü kavramları somut olarak gerçek yaşamın içinde yerlerini alamayacaklardır." (Gezgin, 2002: 66)

O halde, basının kendisi için oto kontrol mekanizmasını çalıştırması; çok önemli bir mesleki faaliyettir ve bunun ara verilmeden devam ettirilmesi ülkede yaşayan herkesin ve basın özgürlüğünün yararına olacaktır.

Kaynakça:

- BÜLBÜL, Rıdvan, 'Basın Ahlakı, Basın Özgürlüğü, Basında Özdenetim', Yerel Basın Eğitim Seminerleri Dizisi:13, İstanbul, Erdini Basım, 2002.
- DÖNMEZER, Sulhi, 'Yine Basın Özgürlüğü Üzerine', Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı I, Yıl:2, Sayı:11, Ankara, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Eylül-Ekim 1996.
- GEZGİN, Suat, 'Basın ve Özgürlük', Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı I, Yıl:2, Sayı:11, Ankara, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Eylül-Ekim 1996.
- GEZGİN, Suat, 'Günümüzde Basın Özgürlüğü Kavramı', Medya ve Eğitimde Birikimlerim, İstanbul, İ. Ü. İletişim Fakültesi Yayınları, 2002.
- <http://www.basinkonseyi.org.tr>, 05.02.2004
- ÖZGEN, Murat, 'İfade Özgürlüğü Bağlamında Medya ve Terör Olgusunun Değerlendirilmesi', İ. Ü. İletişim Fakültesi Dergisi XII, Cilt 1, İstanbul, İ. Ü. Basımevi, 2002.
- ÖZGEN, Murat, 'Basın Özgürlüğü Kavramı', İ. Ü. İletişim Fakültesi Dergisi VII, İstanbul, İ. Ü. Basımevi, 1998.
- ÖZTÜRK, Ahmet, 'Basın Özgürlüğü Kuramları', İ. Ü. İletişim Fakültesi Dergisi V, İstanbul, İ. Ü. Basımevi, 1997.

